

УДК 159.922.8

Амінет Апішева, В'ячеслав Мейтарчан, Наталія Ястребцова
м. Київ

УЯВЛЕННЯ СУЧАСНИХ ПІДЛІТКІВ ТА ЮНАКІВ ПРО ПОНЯТТЯ «ДРУЖБА»

Стаття посвячена изучению представлений о понятии «дружба» и особенностей дружеских отношений у современных подростков и юношей. В работе анализируются данные экспериментального исследования по изучению ассоциативного пространства понятия «дружба» в сознании современных подростков и юношей путем контент-анализа. Выделено и исследовано такие основные проявления дружеских отношений: «эмоциональная близость»; «доверие»; «действенная поддержка, помощь»; «совместное времяпрепровождение».

Ключевые слова: *представление о понятии «дружба», дружеские отношения современных подростков и юношей.*

The article deals with the views on the concept of «friendship» and the characteristics of manifestations of friendly relationships among today's teenagers and young adults. In this work, the data from the pilot study on the associative space of the concept «friendship» in the minds of today's teenagers and young men are analyzed by means of the content analysis. The following basic manifestations of friendly relations have been singled out and studied: «emotional intimacy»; «trust»; «effective support and assistance»; «time spent together.»

Key words: *representation of the concept of «friendship», friendship modern teenagers and young men.*

Підлітковий вік характеризується різкими змінами, що виражається у прагненні бути самостійним, незалежним від соціального оточення: батьків, учителів та інших дорослих. Переходячи до нового рівня світосприйняття, підлітки та юнаки більше уваги приділяють відношенням з однолітками. Головне психологічне надбання цього періоду – відкриття власного внутрішнього світу. Одна з причин стрімкого зростання потреби у дружніх відношеннях у підлітків – формування відчуття власного «Я». Пошук друга стає важливим моментом у житті підлітка.

У психологічній літературі проблема дружби та дружніх відношень серед підлітків широко досліджувалась радянськими психологами та педагогами (Д. Б. Ельконін, А. А. Леонтьєв, В. О. Сухомлинський та ін.) в єдності з моральним вихованням підростаючого покоління.

Продовж останніх років у зв'язку зі змінами у державі та суспільстві, новими суспільними тенденціями та здобутками науково-технічного прогресу відбуваються зміни у світогляді, системі цінностей, моралі та пріоритетах людей. Тому актуальним є

дослідження уявлень сучасних підлітків та юнаків про поняття «дружба» та особливостей проявів дружніх відношень.

Мета нашого дослідження полягає у розкритті розуміння сучасними підлітками та юнаками поняття «дружба», а для цього потрібно розв'язати наступні завдання:

- з'ясувати асоціативний простір поняття «дружба» у свідомості сучасних підлітків та юнаків;
- виявити особливості прояву дружніх відношень з однолітками у сучасних підлітків та юнаків.

Для розв'язання цих завдань нами застосовується: теоретичний аналіз наукової літератури, анкетування, контент-аналіз, математичні методи обробки даних.

Емпіричне дослідження здійснювалось у два етапи. На *першому* етапі було проведене пілотажне опитування з метою виявлення у підлітків та юнаків асоціацій з поняттям «дружба». Контент-аналіз отриманих результатів став основою для створення анкети, спрямованої на дослідження особливостей проявів окремих сторін дружніх відношень сучасних підлітків та юнаків. Проведення анкетування, подальша обробка та інтерпретація результатів склали другий етап дослідження.

У дослідженні брали участь учні Київського природничо-наукового ліцею №145. Загальна кількість учасників дослідження на двох етапах склала 161 особу. З них на *першому* етапі брали участь 73 учня, в тому числі 44 учня 8-х класів і 29 учнів 9-го класу. На *другому* етапі у дослідженні брали участь 88 учнів, у тому числі: 49 учнів 8-х класів і 39 учнів 9-х класів.

У підлітковому віці спілкування стає більш різноманітним, при цьому посилюється його індивідуалізація [6, 9]. Активний розвиток свідомості змінює стереотипи поведінки, виникає потреба в другові, особистості, якій можна довірити власні переживання, який вислухає та зрозуміє. Головними та цінними ознаками підліткової дружби є розуміння іншої особистості, розкриття внутрішнього світу та усвідомлення власної винятковості [2, 7]. І. С. Кон, досліджуючи рівень вимог до дружби та очікувань підлітків і юнаків, відзначав, що підлітки 13–15 років вважають достатньо рідкісною «справжню дружбу». Серед її ознак вони вказують на сталість, взаємодопомогу, вірність. Серед основних очікувань – очікування вірності друга, взаємної допомоги, а також співчутливого розуміння друга [5]. При цьому від 13 до 15 років відбувається зростання прояву потреби у розумінні, порівняно з проявом потреби у допомозі. В. О. Сухомлинський писав, що вже у 13–14 років у підлітків підґрунтям дружби частіше є духовні інтереси, ніж захоплення спільною діяльністю.

Характеризуючи швидкі зміни умов життя юнаків і підлітків у сучасному постіндустріальному суспільстві Ю. А. Зубок [10] вказує, що високий темп сучасного життя, інформаційне навантаження, розвиток нових інформаційних технологій призводять до змін у свідомості та поведінці. Так проведені дослідження виявили серед пріоритетів у дружніх відношеннях на *першому* місці – взаємодопомогу; на *другому* – спільні інтереси, захоплення; на *третьому* – бажання порадитись, обміняти думками; на *четвертому* – спільне проведення часу і на *п'ятому* – особистість друга. На думку І. С. Кона, це

свідчить про загальне зниження цінності друзів, які рідше стають джерелами інформації, а нові форми спілкування (Інтернет) частково замінюють спільне проведення часу. А. Г. Грецов, провівши контент-аналіз уявлень про дружбу [3], виявив значний зв'язок дружніх відношень з проявами довіри та взаєморозуміння. Таким чином, автором зроблено висновок про те, що однією з неусвідомлюваних функцій дружби є підтримка самоповаги.

Використовуючи результати теоретичного аналізу наукової літератури нами виявлено наступні прояви дружніх відношень у підлітків: довіра та вміння вислухати, розуміння [2, 3]; взаємна допомога, вірність [4, 8, 10]; співчуття та розуміння [2, 4, 5]; емоційні переживання [8]; спільні інтереси, захоплення [10, 11]; бажання порадитись, обміняти думками [5, 10]; спільне проведення часу [10]; особистість друга [10].

З метою перевірки актуальності виділення таких категорій для сучасних підлітків нами проведено дослідження простору асоціативних зв'язків поняття «дружба». В якості інструкції нами запропоновано написати на аркуші паперу 8–10 слів, що асоціюються у них із словом «дружба». Таким чином, було отримано 673 асоціації. Контент-аналіз робіт дозволив згрупувати асоціації за дев'ятьма тематичними напрямками та кількісно підрахувати частоту виникнення певної асоціації. Так нами виділено наступні групи асоціацій (Рис. 1). *Емоційна близькість*. Серед відповідей виявлено 76 слів-асоціацій, що ми віднесли до цієї групи. *Підтримка справою, допомога* (83). *Духовна близькість, довіра* (108) *Спільне проведення часу* (115). *Спілкування, обмін інформацією* (20). *Обрана людина* (31). *Матеріальна користь* (8). *Взаємовідносини* (46). *Інтереси* (26).

Зважаючи на спорідненість деяких груп асоціацій, а також нерівномірну їх представленість у відповідях учнів, певні групи доцільно об'єднати для подальшого дослідження, виділивши чотири основних групи, до яких було розроблено питання, а саме: *емоційна близькість; духовна близькість, довіра; дієва підтримка, допомога; спільне проведення часу*.

Рис. 1. Асоціативний простір поняття «дружба»

Використовуючи результати теоретичного аналізу проявів дружніх відношень та результати дослідження асоціативного простору поняття «дружба», нами було складено анкету для дослідження особливостей прояву дружніх відношень з однолітками у

сучасних підлітків та юнаків [1]. В анкеті пропонувалося відповісти на 20 питань та тверджень, спрямованих на виявлення особливостей прояву дружніх відношень між підлітками та юнаками наступними відповідями: «часто», «іноді», «рідко», «ніколи». Рівні прояву окремих сторін дружніх відношень було визначено наступним чином. Відповідь «часто» оцінювалась у 3 бали, «іноді» – 2 бали, «рідко» – 1 бал, «ніколи» – 0 балів. Ми виходили з того, що 0–5 балів свідчать про низький рівень прояву, 6–10 балів – середній рівень прояву, 11–15 балів – високий рівень прояву окремих сторін дружніх відношень. Після проведення процедури опитування було сформовано масив вихідних даних для подальшої математичної обробки програмою Microsoft Excel.

Аналізуючи результати анкетування нами встановлено, що підлітки та юнаки мають різний ступінь прояву досліджуваних сторін дружніх відношень. (Табл.1).

Більшість учнів (82 % учнів 8-го класу і 72 % учнів 9-го класу) мають високий ступінь прояву «емоційної близькості», це говорить про те, що підлітки емоційні і у дружніх відношеннях реалізують потребу виражати емоції, причому суттєвих відзнак між різними класами не виявлено. Низький рівень емоційної близькості майже не представлено у 8-му класі (2 %), хоча в 9-му класі показник піднявся дещо вище (8 %). Це може свідчити про високу емоційність у віці 12–13 років, а також невірноваженість та категоричність.

Таблиця 1

Особливості проявів дружніх стосунків

8 клас (у відсотках)				
	Емоційна близькість	Духовна близькість, довіра	Дієва підтримка, допомога	Спільне проведення часу
низький	2	2	0	10
середній	16	61	33	45
високий	82	37	67	45
9 клас (у відсотках)				
	Емоційна близькість	Духовна близькість, довіра	Дієва підтримка, допомога	Спільне проведення часу
низький	8	20	5	21
середній	20	44	26	38
високий	72	36	69	41

За показником «духовна близькість, довіра» більше виражено середній рівень прояву (61 % учнів 8-го класу і 44 % учнів 9-го класу), дещо менша кількість опитаних виявили високий рівень (8-й клас – 31 % і 9-й клас – 36 %). Збільшується показник низького рівня у 9-му класі (з 2 % у 8-му класі до 20 % у 9-му класі). Зважаючи на характер питань та отриманих відповідей це означає, що підлітки у цьому віці не завжди відповідальні, інколи можуть не дотримуватись обіцянок. Зниження показника у 9-му класі також може свідчити як про певне зниження потреби бути щирими та відвертими, ділитися думками та переживаннями у відносинах, так і про певну переорієнтацію на особисту думку, яку підлітки починають приховувати.

Прояв такої сторони дружніх відношень як «дієва підтримка, допомога» поділився наступним чином: більшість учнів мають високий (67 % учнів 8-го класу і 69 % учнів 9-го класу) та середній ступінь прояву (відповідно 8-й клас – 33 %, 9-й клас – 26 %). Низький рівень є взагалі не характерним для учнів 8 класу (не виявлено жодної анкети з таким показником), а для учнів 9-го – 5 %. Це може свідчити про те, що підлітки та юнаки сприймають дружні відносини частіше як підтримку з боку друга та чекають допомоги у вигляді конкретних дій. Необхідно зазначити, що показник «дієва підтримка, допомога» стає в цілому нижчою у 9-му класі. Це може бути результатом дорослішання та поступовою орієнтацією на власні сили у розв'язанні справ.

З чотирьох досліджуваних сторін дружніх відношень відносно нижчими є показники прояву такої сторони, як «спільне проведення часу». Так високий рівень виявляється у 45 % учнів 8-го класу та у 41 % учнів 9-го класу. Середній рівень виявляється відповідно у 45 % та 38 % учнів. У 9-му класі збільшується частина низького ступеня прояву «спільне проведення часу» (21 % учнів 9-го класу проти 10 % у 8-му класі).

Також необхідно відмітити відмінності між відповідями хлопців та дівчат. Так у хлопців дружба більше асоціюється з «підтримкою справи, допомогою». Уявлення про дружбу, як «обмін інформацією» та «обрану людину», теж є більше типовим для хлопців. У дівчат, навпаки, більше, порівняно з хлопцями, виявляється такий прояв дружніх відношень, як «емоційна близькість», поширенішими є асоціації цієї групи.

Таким чином, відповідності до поставлених у дослідженні завдань можна зробити наступні висновки:

1. Використовуючи результати проведеного контент-аналізу, ми визначили, що сучасні підлітки і юнаки більше асоціюють поняття «дружба» з чотирма проявами дружніх відношень: 1) емоційна близькість; 2) підтримка справою, допомога; 3) спільне проведення часу; 4) духовна близькість, довіра. Асоціації груп «Духовна близькість, довіра» та «Спільне проведення часу» є лідерами в асоціативній сфері незалежно від віку і статі опитаних підлітків і юнаків. При цьому асоціації групи «Підтримка справою, допомога» виявляється більше у хлопців, а асоціації групи «Емоційна близькість» більше виявляється у дівчат.

2. Виявлено високий ступінь прояву таких особливостей дружніх відношень, як «емоційна близькість» – на *першому* місці та «дієва підтримка, допомога» – на *другому*. Середній та високий ступінь прояву спостерігається у сфері «спільного проведення часу» – на *третьому* місці; середній ступінь прояву спостерігається у сфері «духовної близькості, довіри» – на *четвертому*. Низький ступінь прояву досліджуваних особливостей дружніх стосунків майже не виявляється в учнів восьмого класу, що може свідчити про високу емоційність, активність підлітків даного віку (12-13 років) і, можливо, їх деяку неврівноваженість та категоричність. Також характер показників у 9-му класі щодо «духовної близькості, довіри» може свідчити або про певну вибірковість та вимогливість до дружніх відношень у розумінні підлітків 14-15 років, або про певну переорієнтацію на себе і власний розсуд, формування особистої думки у процесі дорослішання сучасних підлітків і юнаків.

3. За кількістю асоціацій виявлених на першому етапі дослідження, група «спільне проведення часу» була найчисленнішою, однак, за результатами анкетування показники прояву «спільного проведення часу» є нижчими відносно інших сторін дружніх відношень. Можна припустити, що хоча спільне проведення часу уявляється бажаним для більшості учнів, однак на практиці учні ліцею, які брали участь у дослідженні, не мають такої кількості вільного часу, дорослішаючи вони менше приділяють часу для спільного відпочину та прогулянок. Разом з підвищенням показника «дієва підтримка, допомога» у дружніх відношеннях можна припустити, що поступово відношення між друзями стають більш діловими та раціональними.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на з'ясування зв'язків проявів дружніх відношень з особистісними властивостями, якостями та психологічним благополуччям підлітків та юнаків.

Використані літературні джерела

1. Апішева А. Ш., Мейтарчан В. В., Ястребцова Н. І. Методика дослідження уявлень сучасних підлітків та юнаків про поняття «дружба» [Текст] // Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Науково-методичне забезпечення психолого-педагогічного моніторингу особистісного розвитку інтелектуально обдарованих старшокласників», 17.03.2015. – С. 70-78.
2. Боцманова Э. М., Захарова А. В. Дружба в подростковом возрасте [Текст] // www.vospitanic.h1.ru/article/psychology_of_juvenile_age/juvenile_friendship.
3. Грецов А. Г. Жизненные проблемы современных подростков [Текст] / Материалы междисциплинарного гуманитарного семинара «Философия и духовные проблемы науки и общества». – СПб., 2002. – С. 179–184.
4. Кон И. С. Дружба, 4-е издание, дополненное [Текст] / И. С. Кон. – СПб.: Питер, 2005. – 330 с.
5. Кон И. С. Психология юношеского возраста: Проблемы формирования личности [Текст] / Уч. пособ. для студ. пед. ин-тов / И. С. Кон. – М.: Просвещение. – 175 с.
6. Леонтьев А. А. Психология общения. – М.: Смысл, 1999. – 365 с.
7. Психология подростка [Текст] / Под. ред. А. А. Реана. – СПб.: Прайм-Еврознак, 2003. – 328 с.
8. Райс Ф. Психология подросткового и юношеского возраста [Текст] / Ф. Райс. – СПб.: Питер, 2000. – 624 с.
9. Хухлаева О. В. Психология подростка [Текст] / О. В. Хухлаева. – М.: Академия, 2005. – 160 с.
10. Чупров В. И., Зубок Ю. А., Уильямс К. Молодежь в обществе риска, 2-е изд. [Текст] / В. И. Чупров и др – М.: Наука, 2003. – 178 с.
11. Эльконин Д. Б. Некоторые аспекты психического развития в подростковом возрасте // Психология подростка: Хрестоматия [Текст] / Сост. Ю. И. Фролов. – М., 1997. – 526 с..